

جاں گاہ مولانا جلال الدین محمد بلخی

در گستره فرهنگ و ادب اسلامی

(مجموعه مقالات سیمینار علمی - تحقیقی)

اهتمام:

سرمحقق برهان الدین نظامی

(مجموعه مقالات سیمینار علمی-تحقیقی)

جاں گاہ مولانا جلال الدین محمد بلخی در گستره فرهنگ و ادب اسلامی

**Mowlana Jalaluddin Mohammad Balkhi's
Status in the Islamic Culture and Literature**

to the effort:

Professor Burhanuddin Nezami

ISBN 978-9936-672-07-9

2026

امارت اسلامی افغانستان

اکادمی علوم

معاونیت علوم بشری

مرکز زبان ها و ادبیات

جایگاه مولانا جلال الدین محمد بلخی در

گستره فرهنگ و ادب اسلامی

(مجموعه مقالات سیمینار علمی - تحقیقی)

اهتمام:

سرمحقق برهان الدین نظامی

۱۴۰۳ ه.ش

کمیسیون ارزیابی مقالات:

سرمحقق دکتور محمد-علم اسحق زوی رئیس کمیسیون

سرمحقق دکتور سید نظم سیدی

سرمحقق برهان الدین نظامی

سرمحقق خادم احمد حقیقی

سرمحقق محمد آصف احمدزی

سرمحقق علی شیر رستگار

معاون سرمحقق رحیم الله حریفال

محقق عبدالناصر مبشر

مفتی عبدالحق حقانی

مشخصات کتاب:

مهمتم: سرمحقق برهان الدین نظامی

ایدیتور زبان دری: معاون محقق مظهرالدین لیبیب

د پښتو ژبې اېډیټور: څیړندوی مروت درد

سال برگزاری: ۱۴۰۳ ه.ش.

سال چاپ: ۱۴۰۴ ه.ش / ۱۴۴۷ ه.ق

ناشر: اکادمی علوم افغانستان، ریاست اطلاعات و ارتباط عامه

محل چاپ: مطبعه ستاره همت، کابل - افغانستان

آدرس: اکادمی علوم افغانستان، کوچه شاه بوبو جان، شهرنو، کابل

شماره تماس ریاست اطلاعات و ارتباط عامه: ۰۲۰۲۲۰۱۲۷۹ (۰۰۹۳)

ایمیل ریاست اطلاعات و ارتباط عامه: info@asa.gov.af

ISBN: ۹۷۸-۹۹۳۶-۶۷۲-۰۷-۹

تمام حقوق چاپ برای اکادمی علوم محفوظ است.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله رب العلمين والصلوة والسلام على سيد المرسلين وعلى آله
وأصحابه أجمعين.

فهرست مطالب

گزارش سیمینار علمی - تحقیقی	۱
«جایگاه مولانا جلال الدین محمد بلخی در گستره فرهنگ و ادب اسلامی»	۱
مقدمه	۳
د مولانا جلال الدین محمد بلخی ژوند لیک او په هغه باندې د شمس تبریزی او د وخت د نورو صوفیای کرامو د ملاقات او خلوت عرفانی تاثیراتو ته کتنه	۶
لنډیز	۶
سریزه	۶
د مولانا نوم او نسب	۷
له شمس تبریزی رح سره ملاقات	۱۱
تصانیف	۱۵
د مثنوی عظمت	۱۶
شروحات مثنوی	۱۷
د مولانا صاحب کرامات	۱۸
د مولانا صاحب معاصرین	۱۹
وفات با حسرت	۲۰
پایله	۲۱
وړاندیزونه	۲۲
مأخذونه	۲۲
پیوند معنوی مولانا جلال الدین محمد بلخی و شمس تبریزی	۲۳
دیدار شمس با مولانا	۲۳
مأخذ و منابع	۲۷
اخلاق هنجاری و بازتاب آن در دفتر نخست مثنوی	۲۹
چکیده	۲۹
مقدمه	۲۹
اخلاق هنجاری	۳۱
الف) اخلاق نتیجه‌گرا و بازتاب آن در حکایت شاه و کنیزک مثنوی	۳۲

۴۱	ب) اخلاق و وظیفه‌گرا و بازتاب آن در حکایت شاه و کنیزک مثنوی
۵۵	نتیجه
۵۷	مأخذ
۵۸	د مولانای بلخی او میرزا خان انصاری په خو شعرونو کې د معنوي زېږېدنې
۵۸	لنډيز
۵۸	سريزه
۶۰	اصلي متن
۶۱	د معنوي زېږون نظريه
۶۵	د مولانای بلخی او میرزا خان په خو شعرونو کې د معنوي زېږون نظريه
۶۵	د مولانای بلخی په خو شعرونو کې د معنوي زېږون نظريه
۶۸	د میرزا خان انصاري په خو شعرونو کې د معنوي زېږون نظريه
۷۲	پايله
۷۳	مأخذونه
۷۵	سیمای مولوی در آینه کلامش
۸۳	نتیجه
۸۳	سرچشمه‌ها
۸۵	تعبیر مولانا از مفهوم عشق
۸۵	چکیده
۸۵	مقدمه
۸۶	تعریف عشق از دید مولانا
۸۸	عشق از منظر مولانا جلال‌الدین رومی
۹۱	عشق مجازی و عشق حقیقی
۹۱	الف) عشق مجازی از دیدگاه مولانا
۹۲	ب) عشق حقیقی از دیدگاه مولانا
۹۴	نتیجه
۹۵	مأخذ
۹۷	تأثیر پررنگ مولانای بلخی بر افکار و آثار شعری محمد اقبال لاهوری
۹۷	چکیده

۹۷	مقدمه
۹۸	گرایش اقبال بر مولانای بلخی (ثم رومی)
۱۱۳	نتیجه
۱۱۴	مآخذ
۱۱۶	د مولانا بلخی (رح) د «مثنوی معنوی» پښتو ژباړو پرتلیزه تحلیلی کتنه
۱۱۷	د مولانا مثنوی معنوی پښتو ژباړې
۱۱۸	لومړی «پښتو مثنوی»
۱۱۸	دویم: «مثنوی مولانا روم پښتو»
۱۱۹	درېیم: مثنوی معنوی (پښتو روان نثر)
۱۲۰	د مثنوی معنوی د پښتو ژباړو پرتلیزه کتنه
۱۲۶	د کیسې د وروستی برخې پرتلنه
۱۲۸	د بحث لنډیز او پایله
۱۲۹	اخځلیکونه او سرچینې
۱۳۱	بازتاب گفتار و کردار پیامبر (ص) در مثنوی معنوی
۱۳۱	چکیده
۱۳۱	مقدمه
۱۳۲	بازتاب گفتار و کردار پیامبر (ص) در مثنوی معنوی
۱۳۸	حکایت ستون حنانه
۱۴۲	اظهار معجزه پیامبر صلی الله علیه و سلم و به سخن آمدن سنگ ریزه در دست ابوجهل
۱۴۲	قصه فریاد رسیدن رسول علیه السلام کاروان عرب را
۱۴۴	نظر کردن پیامبر علیه السلام به اسیران و تبسم کردن
۱۴۵	امیرکردن رسول علیه السلام جوان هذیلی را بر سریه که در
۱۴۶	منازعت امیران عرب با مصطفی علیه السلام که ملک را مقاسمت کن تا با
۱۴۷	نتیجه
۱۴۸	سرچشمه ها
۱۴۹	بررسی بینامتنی غزلی از مولانا بر اساس نظریه اضطراب تأثیر هارولد بلوم
۱۴۹	چکیده

مقدمه	۱۴۹
۲- مبانی نظری	۱۵۲
۳- کاربست شگردهای بدخوانی خلاق در غزل مولانا	۱۵۴
نتیجه	۱۶۶
منابع	۱۶۷
(مولانا جلال الدین بلخی رومی و رابطه وی با سلسله شاهان تورکمن سلجوقی).....	۱۶۹
مقاله نینگ غیسغه مضمونی (چکیده).....	۱۶۹
گیریش (مقدمه).....	۱۷۰
الف- سلطان العلماء بهاء الدین ولدینگ سلجوقلی شاه لاری بیلن غانتاشیغی .	۱۷۱
بهاء الدین ولد بیلن ۱-نجی علاء الدین کیقباد آراسینداکی غانتاشیق لار	۱۷۱
ب- مولانا جلال الدین محمد بلخی رومی نینگ سلجوقلی شاه لاری بیلن غانتاشیغی	۱۷۳
مولانا بیلن ۱-نجی علاء الدین کیقبادینگ آراسینداکی غانتاشیق لار	۱۷۳
مولانانینگ ایکینجی عزالدین کیکاووس بیلن رابطه سی	۱۷۴
مولانا نینگ توردونجی رکن الدین قلیچ ارسلان بیلن مناسبتی	۱۷۷
نتیجه	۱۷۷
منبع لار	۱۷۸
د مثنوی معنوی په خلورم دفتر کې د انبیاوو ^{علیهم السلام} معجزې	۱۸۰
لنډیز	۱۸۰
سریزه	۱۸۰
۱- د معجزې پېژندنه	۱۸۲
۲- د موسی علیه السلام معجزې	۱۸۴
۳- د سلیمان علیه السلام معجزې	۱۸۷
۴- د محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم معجزې	۱۸۹
۵- د صالح علیه السلام معجزه	۱۹۴
۶- د داؤد علیه السلام معجزه	۱۹۵
۷- د ابراهیم علیه السلام معجزه	۱۹۶
پایله	۱۹۶
وړاندیزونه	۱۹۷

۱۹۸ مأخذونه
۲۰۲ تعبیر مولانا از مفهوم عاشق و معشوق
۲۰۲ چکیده
۲۰۲ مقدمه
۲۰۴ مبحث
۲۰۷ عاشق و معشوق از منظر عرفانی
۲۰۷ عاشق و معشوق از منظر فلسفی
۲۰۸ عاشق و معشوق از منظر عشق انسانی
۲۰۸ عاشق و معشوق از منظر زیبایی شناسی
۲۱۰ فهرست منابع
۲۱۱ طرح‌های تصویری، از نگاهی معناشناسی شناختی، در غزل مولوی
۲۱۱ چکیده
۲۱۲ مقدمه
۲۱۲ زبان‌شناسی شناختی
۲۱۴ معناشناسی
۲۱۵ معناشناسی شناختی
۲۱۶ ساختار مفهومی و مفاهیم عاطفه در شعر
۲۱۸ مولوی و غزل مولوی
۲۱۹ طرح‌های تصویری
۲۲۱ ۱. طرح حجمی در غزل مولوی
۲۲۶ ۲. طرح حرکتی در غزل مولوی
۲۳۰ ۳. طرح قدرتی در غزل مولوی
۲۳۴ نتیجه
۲۳۵ منابع
۲۳۷ بررسی تجارب عرفانی بازتاب یافته مولانا در مثنوی و غزلیات شمس
۲۳۷ چکیده
۲۳۷ ۱. مقدمه

۲۳۹	۲. بحث و بررسی
۲۳۹	۲-۱. چستی تجربه عرفانی
۲۵۱	۳. نتیجه
۲۵۲	منابع
۲۵۵	اثرپذیری مولانا بلخی از سنایی غزنوی
۲۵۵	چکیده
۲۵۵	مقدمه
۲۵۷	۱. سنایی و حدیقه الحقیقه
۲۵۸	۲. مولانا و مثنوی معنوی
۲۵۸	۳. جایگاه سنایی در اندیشه مولانا
۲۶۰	۴. جلوه‌های اثرپذیری مولانا از سنایی
۲۶۱	۴-۱. اثرپذیری در داستان‌های مشابه
۲۶۳	۴-۲. در استفاده از داستان‌های قرآنی
۲۶۴	۴-۳. در فضایل مصطفی صلی الله علیه وسلم
۲۶۵	۴-۴. در استفاده از سرگذشت پیامبران علیهم السلام
۲۶۶	۴-۵. در تقدیم نصوص بر عقل
۲۶۷	۴-۶. در نسبی بودن خیر و شر
۲۷۰	۴-۷. در مواجهه با مقوله عشق
۲۷۱	۴-۸. در کاربرد برخی عبارات
۲۷۳	۴-۹. در دانش‌واژه‌های عرفانی سخته
۲۷۳	۴-۱۰. در کاربرد ضرب المثل‌ها
۲۷۵	۴-۱۱. در باب مرشدان دروغین
۲۷۵	نتایج بحث
۲۷۶	فهرست منابع
۲۷۹	جایگاه شرع از منظر مولوی در مثنوی معنوی
۲۷۹	چکیده
۲۷۹	مقدمه
۲۸۱	اهتمام مولانا به شریعت

۲۸۲ حکم گواهی دادن غلام در شریعت
۲۸۲ حکم پیش نمازی کور
۲۸۲ گریه در نماز
۲۸۳ حکم زنا
۲۸۴ طلاق
۲۸۵ دیت
۲۸۵ در بیان حکم اجرای حد و تعزیر و ضمان قاضی
۲۸۵ حکم مُرداری
۲۸۶ بیان ناسخ و منسوخ شرائع
۲۸۶ حکم نبیذ و دیگر مشروبات در شریعت
۲۸۷ شریعت میزان عدالت اعطای حقوق عامه است
۲۸۸ شریعت تنظیم کننده امور دنیوی و راهگشای امور اخرویست
۲۸۸ شریعت قانون تطبیقی است
۲۸۹ نتیجه
۲۸۹ پیشنهادها
۲۹۰ فهرست مأخذ
۲۹۲ برخی از مختصات زبانی و آرایه های ادبی ابیات مولانا جلال الدین محمد بلخی
۲۹۲ خلاصه
۲۹۲ مقدمه
۳۱۵ نتیجه
۳۱۵ ماخذ و منابع
۳۱۶ په پښتو ادب د مولانا جلال الدین محمد بلخی اغېز
۳۱۶ لنډيز
۳۱۶ سرريزه
۳۱۷ د مقالې متن
۳۲۰ پایله
۳۲۱ وړاندیزونه

۳۲۱ مأخذونه
۳۲۳ سنت مثنوی خوانی در ولایت کاپیسا
۳۲۳ خلاصه
۳۲۳ مقدمه
۳۲۶ کتاب خوانی در ولایت کاپیسا
۳۲۷ مثنوی خوانی در کاپیسا
۳۲۷ حلقه‌ها و مراکز مثنوی خوانی در ولایت کاپیسا
۳۲۸ مسجد جامع قریهٔ نمازجای
۳۲۹ حلقات مثنوی خوانی در قُرای گلبهار
۳۳۰ منزل کرنیل قادرجان اُسترگرامی
۳۳۰ خانقاه ملا صاحب شهنواز در تلشیدای کوهستان
۳۳۱ انجمن ادبی فرهنگی در قریهٔ آفتابه‌چی
۳۳۲ منزل مرحوم ملا عبدالله جان آغا در قلعهٔ نو
۳۳۲ حلقهٔ عرفانی مرحوم مولوی صاحب محمد افضل
۳۳۳ حلقهٔ تدریس شیخ الاسلام مولوی عبدالمنان نجرابی ^(ع)
۳۳۷ مدرسهٔ مولوی صاحب قلعهٔ بلند
۳۳۸ مثنوی خوانی در دورهٔ جهاد
۳۳۹ وضعیت فعلی مثنوی خوانی در کاپیسا
۳۴۰ نتیجه
۳۴۰ فهرست منابع
۳۴۲ بازتاب معجزات رسول الله صلی الله علیه وسلم
۳۴۲ خلاصه
۳۴۲ مقدمه
۳۴۹ نتیجه
۳۵۰ فهرست منابع
۳۵۱ مولانا جلال‌الدین بلخی از نظر فقهاء
۳۵۱ چکیده
۳۵۱ مقدمه

۳۵۳	مبحث اول: شناخت مولانا.....
۳۵۴	مبحث دوم: مولانا از نظر فقهاء.....
۳۵۵	۱- دیدگاه موافق مولانا.....
۳۶۰	۲- دیدگاه مخالف مولانا.....
۳۶۱	مبحث سوم: دیدگاه راجح.....
۳۶۴	مبحث چهارم: پاسخ به اعتراضات مخالفین مولانا.....
۳۷۴	نتیجه.....
۳۷۴	پیشنهادات.....
۳۷۵	منابع.....
۳۷۹	مولوی در راه سنایی و وقوع انقلاب عظیم در ادبیات پارسی.....
۳۷۹	چکیده.....
۳۷۹	متن اصلی.....
۳۹۱	سرچشمهها.....
۳۹۲	تأملی در ارتباط شمس تبریزی با مولانا جلال‌الدین محمد بلخی.....
۳۹۲	چکیده.....
۳۹۲	متن اصلی.....
۳۹۷	منابع.....
۳۹۸	وجه تشابه و تباین حکایت فیل در حدیقه و مثنوی.....
۳۹۸	چکیده.....
۳۹۸	مقدمه.....
	۲- مبانی نظری (بینامتنیت) ۴۰۰
۴۰۱	زمینه‌های معنایی «حکایت پیل» در حدیقه و مثنوی.....
۴۰۴	مفاهیم نمادین و سمبولیک.....
۴۰۵	سپهرگفتمانی و نظام دانایی.....
۴۰۶	نتیجه.....
۴۰۷	مأخذ.....
۴۰۸	تأثیر ادبی و معرفتی مولانا بر شعراء و دانشمندان شبه‌قاره هند.....

۴۰۸	چکیده
۴۰۸	مقدمه
۴۱۱	بخش نخست: نقش وظیفوی زبان پارسی در حمل رسالت آسمانی و ...
۴۱۳	بخش دوم: عوامل تأثیرگذاری ادبی و معرفتی خداوندگار بلخ بر شعراء و ...
۴۱۵	بخش سوم: ساحات تأثیر پذیرفته علم و حکمت شبه‌قاره هند از مکتب ...
۴۱۹	شروحات و تراجم مثنوی
۴۲۰	نتیجه
۴۲۱	پیشنهادها
۴۲۱	مآخذ
۴۲۳	جلوه‌هایی از جایگاه عرفانی و بیدارگری مولانا از نظر اقبال لاهوری
۴۲۳	چکیده
۴۲۳	مقدمه
۴۲۵	بحث و بررسی
۴۲۵	مرشد روحانی
۴۲۷	منشاء شور و شوق عرفانی
۴۲۹	رهنمای زندگی
۴۳۰	بیدارگر انسانی
۴۳۲	معلم تحرک و پویایی
۴۳۵	یافته‌ها
۴۳۶	نتیجه
۴۳۷	منابع
۴۳۸	تأثیرپذیری شاعران معاصر عرب از شعر مولانا جلال‌الدین محمد بلخی
۴۳۸	چکیده
۴۳۸	مقدمه
۴۴۰	پردازش و تحلیل موضوع
۴۴۶	یافته‌ها
۴۴۶	مناقشه
۴۴۸	نتیجه‌گیری

منابع.....	۴۴۸
بازتاب سیمای عرفای اسلامی در مثنوی معنوی.....	۴۵۰
چکیده.....	۴۵۰
مقدمه.....	۴۵۰
اصل مطلب.....	۴۵۱
حکیم سنایی غزنوی.....	۴۵۲
ابراهیم ادهم.....	۴۵۳
شیخ عبدالله مغربی.....	۴۵۴
ابوسعید الخیر.....	۴۵۵
نتیجه.....	۴۵۶
مآخذ.....	۴۵۶
تاثیر پذیری یونس امره از اندیشه عرفانی مولانا جلال الدین محمد بلخی رومی.....	۴۵۸
خلاصه.....	۴۵۸
مقدمه.....	۴۵۸
ویژگیهای مشترک.....	۴۵۹
رابطه دو سویه.....	۴۶۰
ویژگیهای متفاوت.....	۴۶۰
الف) ویژگیهای عشق از دیدگاه مولانا.....	۴۶۱
ب) ویژگیهای عشق از دیدگاه یونس امره.....	۴۶۱
رابطه و مناسبت آنها.....	۴۶۱
نتیجه.....	۴۶۳
مآخذ.....	۴۶۴
د جلال الدین محمد بلخی فلسفی افکار و ته لنده کتنه.....	۴۶۵
لندیز.....	۴۶۵
سریزه.....	۴۶۵
د مولانا جلال الدین محمد بلخی علمی او کلتوری چاپیریال.....	۴۶۷
د مولانا ژوندلیک.....	۴۶۷

۴۶۸ د مولانا ماشومتوب
۴۶۸ د مولانا ځواني
۴۶۹ د مولانا زده کړه
۴۶۹ د مولانا آثار
۴۷۱ د مولانا بلخي عرفاني نړۍ ليد
۴۷۱ ۱- عرفان څه شی دی؟
۴۷۳ ۲- د عرفاني نړۍ ليد، فلسفي او ساينسي نړۍ ليد تر منځ توپير
۴۸۶ پايله
۴۸۸ مأخذونه
۴۹۰ تعبير مولوی از مفهوم عشق در مثنوی معنوی
۴۹۰ خلاصه
۴۹۰ مقدمه
۵۰۵ نتیجه
۵۰۶ مأخذ
۵۰۷ قطعه‌نامه سیمینار علمی - تحقیقی

گزارش سیمینار علمی - تحقیقی

«جایگاه مولانا جلال‌الدین محمد بلخی در گستره فرهنگ و ادب اسلامی»

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ وَ بِهٖ نَسْتَعِیْنُ!

إِنِّ قَدْ آمَنْتُ بِاِقْبَالِهٖ

صَلُّوْا عَلَیْهِ وَ اٰلِهٖ

هذا حسب تأییدی معاونیت بخش علوم بشری و تصویب شورای علمی اکادمی علوم افغانستان بعد از طی مراحل قانونی، اکنون به مرحله اجرا گذارده می‌شود.

رهبری محترم اکادمی علوم افغانستان، معاونیت بخش علوم بشری، دانشمندان گران ارج، مهمانان فرهیخته، نخبه‌گان، اصحاب رسانه‌های دولتی و خصوصی، حاضرین در تالار و بینندگان برنامه ملی در داخل و خارج کشور!

السلام علیکم و رحمة الله و برکاته!

حضور سبز همه شما سروران گرانقدر گرامی باد!

مسلماً مولانا به‌عنوان مهم‌ترین شخصیت عرفان اسلامی و آثار وی به‌عنوان مهم‌ترین میراث فرهنگ بشری همواره از سوی دانشمندان جهان و نهادهای علمی و فرهنگی با نگارش کتب، شروحات، مقالات و همایش‌های جهانی و تخصصی مورد استقبال قرار گرفته و این استقبال، هرروز در حال افزایش است. قطعاً می‌توان انتظار داشت که با گذشت زمان بیشتر، شمار طرفداران آن به مراتب، افزایش یابد. لله الحمد اکادمی علوم افغانستان در این عرصه و کلاً در باب میراث‌داری از معالم فرهنگ و ادب کشور نسبت به سایر نهادهای علمی کشور پیشتاز و با سبقت بوده است.

جای سعادت و خوشبختی است که رهبری امارت اسلامی افغانستان، عطف توجه خاصی نسبت به بزرگان، مشاهیر و نوابغ این سرزمین داشته و همیشه اکادمی علوم افغانستان با اشراف معاونیت‌های علمی خویش در جهت بازتاب و انعکاس اصالت فرهنگ و جایگاه علمی دانشمندان اصیل این سرزمین، پیوسته کوشا بوده و در تعمیم این مأمول نقشی به‌سزایی را در مجامع علمی کشور ایفا نموده است که از شمار مزید این علمی-تحقیقی می‌توان از تدویر سیمینار علمی-پژوهشی «جایگاه مولانا جلال‌الدین محمد بلخی در گستره ادب و فرهنگ اسلامی» یادآور شد که از آغاز سال جاری، موضوع تدویر این قافله‌سالار عرفان اسلامی مطرح بحث قرار گرفت؛ اما نسبت تأخیر در تصویب بودجه تا اندازه‌ی زمان برگزاری آن به تأخیر افتاد. مسرت‌مندانه به اثر سعی و تلاش مستمر و اخلاص‌مندانه رهبری اکادمی علوم و با توجه و اهتمام سرمحقق دکتور محمد علم اسحاق‌زی

معاون بخش علوم بشری و رئیس کمیسیون برگزاری و کمیسیون اجرایی‌شان، مشکلات پیش آمده به‌گونه مدبرانه مرفوع گردید. کمیسیون اجرایی و علمی این سیمینار تحت رهبری معاونیت بخش علوم بشری، نشست‌های متعددی را به خاطر تطبیق بهتر برنامه در مقر معاونیت بخش علوم بشری برگزار نمودند که در عناوین مختلف راجع به زوایای متعدد علمی و شخصیتی مولانا تعیین و با نهادهای علمی، فرهنگی و دانشمندان شهیر کشور با اسهل طریق شریک ساخته شد. همچنان از دانشمندان، نویسندگان و اهل خبره توقع برده شد تا مقالات علمی - تحقیقی خویش را مطابق معیارهای پذیرفته شده علمی در کشور به رشته تحریر در آورده و تسلیم کمیسیون علمی سیمینار نمایند؛ مقالات واصله توسط دبیر علمی به کمیسیون علمی سیمینار سپرده شد که بعد از بحث و بررسی دقیق، توسط کمیسیون علمی از میان نزدیک به چهل (۴۰) عنوان مقاله مواصلت ورزیده، سی و دو (۳۲) عنوان مقاله به خاطر خوانش، چاپ و نشر گردید.

قابل تذکر می‌دانم که نگارش مقالات و خوانش آن توسط کمیسیون علمی با صلاحیت به‌گونه علمی صورت گرفته است، بناءً دانشمندان محترمی که مقالات شان در این سیمینار مورد تأیید قرار گرفته و شامل آجدای فعلی مجلس می‌باشند، می‌توانند در ترفیعات علمی خویش به وجه احسن از آن استفاده نمایند.

در اینجانب به‌حیث علمی این سیمینار لازم می‌دانم تا از رهبری مدبرانه آکادمی علوم افغانستان، نویسندگان مقالات علمی - تحقیقی، نهادهای محترم علمی که با ارسال پیام‌ها، خویشان را شریک این برنامه دانسته و دین فرهنگی خویش را اداء نموده اند، منسوبین محترم اجرایی آکادمی علوم که با تلاش‌های شبانه روزی شان مسئولیت‌های خویش را به وجه احسن انجام داده اند و همه سرورانی که اکنون در جلسه حضور دارند، اظهار سپاس و شکران نمایم.

الهی تو آن کن که پایان کار

تو خشنود باشی و ما رستگار!

با احترام

سرمحقق برهان الدین نظامی

علمی سیمینار

مؤرخ: چهارشنبه ۷ سنبله ۱۴۰۳ هـ خ

تالار علامه احمدعلی کهزاد آکادمی علوم افغانستان

مقدمه

ادبیات عرفانی ریشه کهن و دیرینه در فرهنگ و آموزه‌های اسلامی دارد. سیر این وادی را راه وصول به حقیقت گفته اند که سفر در این راه برای همه کس آسان و هموار نیست، بلکه صبر ایوبی و عزلت نشینی‌های متفکرانه غار حراء محمدی می‌خواهد. از این که بخش بزرگی از آموزه‌های اسلامی در کنار عبادات، جهاد و معاملات، تفکر و اندیشیدن به عظمت کائنات و راه وصول به حقیقت هستی می‌باشد؛ بزرگان مکتب اسلام ضمن تعمیل و مراعات نمودن فرائض، سنن، واجبات و حتی مستحبات به تفکر و اندیشیدن از مسیر شریعت با قبول ریاضت، از راه کشف و شهود به یافتن انوار حقیقت شتافتند که شمار این بزرگ مردان در هر مقطعی از تاریخ پرشکوه این بسیار زیاد می‌باشد که شمارشان را نمی‌توان محدود ساخت. اما به طور اغلب دانشمندان حوزه عرفانی حسن بصری را از نخستین تهداب‌گذاران عرفان اسلامی بر شمرده اند که وی ضمن شکل دادن مجالس تدریس در مسجد کوفه، اهتمام خاصی به مجالس وعظ، ذکر و مراقبت‌های کشفی و شهودی داشته است؛ به سلسله همین عرفانی از آحاد زهاد شروع و به پیروان فقهی مذاهب اسلامی نیز راه یافته است.

در میان سایر مذاهب اسلامی، مذهب احناف با تساهلی که در موضوعات شرعی دارد، عرصه سیر تکامل و تعالی عرفانی را برای سالکین مهیا کرده و به جای ستیزه‌جویی با متصوفین و عرفا، زمینه ترویج آن را فراهم نمود که با قاطعیت گفته می‌توانیم که اکثریت عرفای مکتب اسلامی، از نگاه فقهی پیروی مذهب احناف بوده‌اند، اما سایر مذاهب نیز سر مخالفت در اساس با مشرب عرفان و تصوف نداشته، بلکه اختلاف دیدگاه در روش آن دارند که حتماً نظریات جنبه اجتهادی دارد و این امر معمول به نظر می‌رسد.

از این که تصوف جزء ابداعات آغازین مسلمین نیست، بلکه در میان اقوام و مردمان پیشین همانند: مسیحیان، بت پرستان، برهمنان، بودائی‌ها، زردشتی‌ها، پیروان کنفیسیوس و نظایر آن‌ها به اشکال و گونه‌های خاصی وجود داشته است. این ریشه‌داری در تاریخ نیز ناشی از تأثیری است که دین فطری بر انسان دارد و آدمی را به سوی زهد و معرفت‌النفس رهنمون می‌گرداند. اما در میان مسلمین نیز عرفان و تصوف در عهد خلفا، به لباس زهد حضور داشته است. از این جهت گفته می‌توانیم که تصوف اسلامی ریشه در خود اسلام دارد و همانند فلسفه، وارداتی نیست. زهاد در قرن دوم و تا نیمه آن با پوشیدن لباس‌های پشمینه چنین روشی را گزینش نمودند؛ اما کلمه صوفی بر آن‌ها اطلاق نمی‌گردید و نخستین کسی که به این نام

مسمی گردید، ابوهاشم کوفی (م ۱۶۰) است. در زمان مأمون الرشید تصوف و زهد، با خوف و خشیت همراه بود، اما با ظهور رابعه عدویه، عشق و محبت به سلک صوفیان افزوده شد. این سلک آهسته و پیوسته تداوم یافت و نخستین صوفی که از خود اثر بر جای گذاشته حارث بن اسد محاسبی است که به نام‌های «الرعاية لحقوق الله» و «الوصايا» می‌باشد و حسین بن منصور حلاج نخستین صوفی است که به دلیل عقاید و گفتارش محکوم به مرگ شد. این سنت طوری که اشاره گردید، عرفان و تصوف با ظهور رابعه عدویه، شفیق بن ابراهیم بلخی، عطیه بن عبدالرحمن دارانی، ذوالنون مصری، بایزید بسطامی، جنید بغدادی، سهل بن عبدالله تستری، شبلی، ابوسعید ابوالخیر، امام ابوالقاسم قشیری، خواجه عبدالله انصاری، ابوعبدالله محمد بن خفیف شیرازی، شیخ ابواسحاق کاررونی، ابوحامد محمد غزالی، احمد غزالی برادر و عین القضات همدانی شاگرد غزالی، ابن فارض مصری، محی الدین ابن عربی و به همین سلسله صدها بلکه هزاران صوفی و عارف نام‌دار و گمنام دیگری که در طول تاریخ تصوف و عرفان اسلامی زیستند و از جهان رفتند. به همین شخصیت‌های بزرگ ادبی همانند: حکیم سنایی غزنوی، عطار نیشاپوری، مولانا جلال الدین محمد بلخی و دیگر تا امروز در کاروان عظیم متصوفین طی مسیر نموده به غنای فرهنگ اسلامی افزوده اند.

مولانا جلال الدین محمد بلخی یک تن از عرفای آغازین سده هفتم هجری؛ باگزینش طریقت منحصر- به فرد خویش، توانست آثار منظوم و منثور ارزشمند و جاویدانی را سرودن و نگارش نموده ارمان تاریخ ادب و عرفان اسلامی نماید. مولانای بلخی از عرفای سرایش‌گری است که با داشتن تبحر در علوم اسلامی و فلسفی و به گفته علامه اقبال: «گرد و پیشش بود انبار کتب/بر لب او شرح اسرار کتب» بیشترین تأثیرگذاری را در سطوح مختلف نحله‌های بشری به وجود آورد و اثر جاویدانی وی «مثنوی معنوی» یکی از بزرگ‌ترین آثار ادبی در قلمرو زبان و ادب پارسی دری است که بیشترین و بزرگ‌ترین شروحات بر آن نگاشته شده است.

از آغازین دوره تا اکنون مثنوی معنوی، کلیات شمس و فیه مافیه از آثار مولانا به‌عنوان بهترین متون ادبی و عرفانی در سطح ادب پارسی و تصوف اسلامی به‌شمار می‌روند. این وضعیت نه تنها به غنای فرهنگ و ادب پارسی کمک نموده، بلکه به‌عنوان بزرگ‌ترین میراث ادبی جهان نیز در باب موضوعات عرفانی، تصوفی، تعلیمی، اجتماعی، دینی و نظایر این‌ها محسوب می‌گردد که مسرت‌مندان با گذشت سنوات و شهور، عظمت و بزرگی مولانا نسبت به سایر عرفای سالفه در محافل بین‌المللی بیشتر و ارزشمندتر شده روان. حرف تا اینجا رسید که بخش فرهنگ سازمان ملل متحد سال (۲۰۰۷م) را به نام مولانا نام‌گذاری نمود و همه ساله صدها اثر اعم از کتب، مقالات، رساله‌های دکتری، کارشناسی ارشد و لیسانس راجع به آثار مولانا به رشته تحریر

درمی‌آید و شاید حدّ بالای عرصهٔ ادبی را تشکیل دهد.

مولانا یکی از پیشتازان عرفان اسلامی است که اصالتاً به سرزمین افغانستان و بلخ بومی تعلق دارد و زادهٔ افغانستان کنونی و خراسان وقت می‌باشد و مردم افغانستان از این منظر نسبت به مولانا ارادت‌مندی خاص‌تری در مقایسه با سایر حوزه‌های علمی دارند. اکادمی‌علوم افغانستان به عنوان عالی‌ترین مرجع علمی کشور همواره در کنار سایر شخصیت‌های ادبی و عرفانی جهت معرفت بیشتر جنبه‌های پوشیدهٔ مولانا را ترتیب داده و دانشمندان اکادمی علوم و سایر نهادهای علمی کشور، مقالات را جهت معرفت و شناسایی بهتر و بیشتر آن به رشتهٔ تحریر در می‌آورند. خوشبختانه رهبری علمی اکادمی‌علوم افغانستان حسب، در تابستان ۱۴۰۳ هـ.خ به سلسلهٔ سایر همایش‌ها، سیمینار دیگری را تحت عنوان «جایگاه مولانا جلال‌الدین محمدبلخی در گسترهٔ فرهنگ و ادب اسلامی» برگزار نمود که از بین مقالات متعدد واصله به تعداد (۳۲) عنوان مقاله مورد تأیید قرار گرفت که به چاپ آن همت گماشته شده است. دانشمندان در این مقالات به زوایای مختلف شخصیتی مولانا و شناسایی نکات آموزشی، معرفتی، تعلیمی، دینی، جامعه‌شناسی و موضوعات شبیه آن پرداخته‌اند که جهت شناخت بهتر مولانا و بن‌مایه‌های آثار وی مفید و سودمند می‌باشد.

در خاتمه به روح پرفتوح حضرت مولانا جلال‌الدین محمد بلخی، پیروان صدیق و مخلص وی و سایر کسانی که در مسیر ترویج اندیشه و تفکر وی گام گذاشته‌اند اتحاف دعا نموده، برای نگارندگان مقالات، رهبری و کسانی که سهم فعال و ارزنده در برگزاری و چاپ و تکثیر مجموعه‌مقالات آن سهم بارزی ایفا نموده‌اند، موفقیت‌های بی‌شماری از الله متعال استعدا دارم.

ربنا احسن الینا انت مولانا القدیم
هبلنا و الرحم علینا انت رحمان الرحیم
من خلوص القلب جئنا عند بابک یا کریم
سائلاً یا ربنا الوهاب من فضل عمیم
انت مولانا و اولانا و انت المستعان
کن لنا حصناً حصیناً کل وقت کل آن
باکمال ارادت

سرمحقق برهان‌الدین نظامی